

Kurz Pracovník péče seniory

Vytváření sítí v domácím a komunitním prostředí pro seniory

Metody pro analýzu sociálního prostoru

2014-1-CZ01-KA202-002058

3. Metody pro analýzu sociálního prostoru

Každodenní životní prostředí a známé okolí je pro kvalitu života ve vyšším věku velmi důležité. Analýza sociálního prostoru se tedy zaměřuje na místní komunitu, okres, čtvrť, ve které senioři žijí. Klíčovou myšlenkou sociálně-prostorového přístupu je zdůraznit společenský prostor jako oblast, ve které jsou propojeny dvě perspektivy (dvojitá struktura): na jedné straně hmotné a objektivní podmínky rámce života v určité oblasti a na druhé straně subjektivní perspektivy obyvatel a uživatelů služeb v jejich každodenním světě. Analýza sociálního prostoru sleduje hlavní otázky týkající se starších osob (např.): Existují speciální místa vhodná pro setkávání seniorů? Která místa jsou velmi atraktivní pro setkání? Jsou tato místa snadno dostupná pro seniory? Existují nějaké překážky a bariéry, které brání participaci starších lidí v sociálním prostoru?

Sociální prostory jsou analyzovány ve formě praktického výzkumu, který provádí praktičtí pracovníci z oblasti sociálních služeb/ pracovníci péče o seniory, případně ve spolupráci s odborníky a výzkumnými pracovníky. Obvykle se analýza sociálního prostoru zakládá na kombinaci kvantitativních a kvalitativních výzkumných metod. Pro náš účel jsou relevantní kvalitativní přístupy, protože jsou vhodné pro identifikaci subjektivních dojmů a života starších osob v jejich společenském prostoru. Tato jednotka se zaměřuje na metody osvědčených postupů pro analýzu sociálních prostorů a individuálního každodenního života.

3.1. Postup a metody sociální diagnostiky

3.1.1. Sociální prostor

Analýza sociálního prostoru v sítích je považována za "sociální aspekt". Musí se "soustředit na interaktivní a relační interakci mezi jednotlivci a sociální strukturou" (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016). V komunitních sítích analýza sociálního prostoru umožňuje nalézt širší pochopení životní situace cílové skupiny a jejího prostředí (Spatschek 2013). Spatschek vysvětluje, že vědecký kontext sociálně-prostorové analýzy je zakořeněn v "kritickém hermeneutickém paradigmatu "každodenní" nebo "životní světové" orientace". Zdůrazňuje, že rozvoj humanity je „proces vzájemné závislosti mezi jednotlivými každodenními světy a vlivy z veřejných systémů“ (Spatschek 2013).

Ve vědecké literatuře je pojetí sociálních prostorů popsáno jako "relační uspořádání lidí a hmotných statků na určitých místech, které jsou vždy dynamické a měnící se" (Spatschek /

Wolf-Ostermann 2016). Sociální prostor je to, co obyvatelé společenského prostoru zažívají, vnímají a vytvářejí. Obvykle se jejich perspektivy a interpretace výrazně liší.

Klaus Dörner, známý lékař a psychiatr v Německu, používá frázi "třetí společenský prostor" a popisuje jej jako sousedství, čtvrť, vesnickou komunitu (Dörner 2012). Tento takzvaný "Wir-Raum" má 1000 až 10 000 obyvatel a je jediným místem, kde mohou profesionálové a občané synchronizovat své služby ("servisní mix"). Tento sociální prostor je místem "kam patřím", kde někdo chce žít, dokud neumře.

Vytváření sítí v sociálních prostorech má za cíl vybudovat a podporovat udržitelnou spolupráci mezi všemi místními aktéry a příslušnými zúčastněnými stranami. Různé subjekty a zařízení společenského prostoru jsou propojeny, zdroje a kompetence jsou soustředěny a sdružovány. Síť je posílena, pokud je spolupráce nad-institucionální, inter-profesní a zahrnuje i dobrovolníky. Obzvláště osobní kontakty mezi partnery mohou přinést výhody, protože prostředky mohou být použity přímo.

3.1.2. Analýza sociálního prostoru

Klíčovou myšlenkou sociálně-prostorového přístupu je chápání sociálního prostoru jako oblast, kde jsou propojeny dvě perspektivy (dvojitá struktura). Perspektiva shora dolů se zaměřuje na hmotné a objektivní podmínky rámce života v určité oblasti ("sociálně geografická a infrastrukturní perspektiva"). Na druhé straně existuje perspektiva zdola nahoru, subjektivní perspektiva obyvatel a uživatelů služeb v jejich každodenním světě. "Sociálně-prostorové paradigma je založené na interaktivní perspektivě, která se snaží zaměřit na vzájemné propojení těchto dvou dimenzí." (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016).

Sociální prostory jsou analyzovány ve formě praktického výzkumu, který provádí praktičtí pracovníci v oblasti sociálních služeb / pracovníci péče o seniory, případně ve spolupráci s odborníky a výzkumnými pracovníky. Obvykle je analýza sociálního prostoru založená na kombinaci kvantitativních a kvalitativních výzkumných metod.

Pro náš účel jsou relevantní kvalitativní přístupy, protože jsou vhodné pro identifikaci subjektivních dojmů a každodenního světa seniorů v jejich společenském prostoru, viz grafické srovnání obou přístupů níže: (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016)

Speciální subjektivní perspektiva

Efektivní vytváření sítí je založeno na analýze sociálního prostoru. Subjektivní perspektiva je obzvláště důležitá při komunitní práci se staršími osobami. Tato perspektiva zdola nahoru pomáhá porozumět jejich každodennímu životu, jejich životnímu světu. Výzkumy dokazují úzkou vzájemnou závislost participace a kvality života v sociálním prostoru. Je zřejmé, že pro kvalitu života ve vyšším věku jsou každodenní životní prostředí a známost prostředí velmi důležité. Většina starších lidí chce co nejdéle strávit nezávislý život, a proto hledají služby, které jim umožňují žít doma, ve čtvrti, kde strávili svůj předchozí život.

Pracovníci péče o seniory mají za úkol soustředit se na tuto speciální perspektivu starších lidí a jsou klíčovými osobami při analýze sociálního prostoru. Jejich úkolem je posoudit, zda jsou struktury sítí přizpůsobeny potřebám seniorů nebo jaké služby je třeba nabídnout ke snížení zdravotních rozdílů v komunitě. Pracovníci péče o seniory potřebují pro provedení této analýzy sociálního prostoru znalosti, dovednosti a kompetence a využívají sociální analýzu systematicky pro vytváření sítí. Přispívají svým odbornými znalostmi a různými zkušenostmi se seniory, mají přístup ke zdrojům pro zvládnutí každodenního života, jsou experty na služby a kompetentními partnery v komunitě.

3.1.3. Sociální diagnóza

Cílem analýzy sociálního prostoru je "objevovat, analyzovat a utvářet sociální prostory tak, aby se vytvořily sociální podmínky umožňující procesy sociálního rozvoje" (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016). Analýza sociálního prostoru při vytváření sítí se seniory se řídí ústředními otázkami týkajícími se jejich života (např.):

- Kde se ve čtvrti setkávají starší lidé?

- Existují speciální místa pro setkání seniorů?
- Která místa setkání jsou obzvláště atraktivní?
- Jsou tato místa pro setkání snadno dostupná pro seniory?
- Jsou nějaké překážky a bariéry, které brání zapojení seniorů do sociálního prostoru?

Analýza sociálního prostoru se soustřeďuje na jednotlivé aspekty týkající se případů, ale také na obecné aspekty ze všech jednotlivých případů. Na základě výsledků analýz sociálního prostoru jsou pracovníci ve službách péče o seniory schopni identifikovat vnitřní osobní zdroje starších osob (např. lékařské konzultace: případný doprovod vnoučaty) a jejich externí zdroje (např. doručení zásilky z obchodního domu ve čtvrti).

Příklad

Starý muž ve věku 75 let, který ve čtvrti žil velkou část svého života, hovoří s pracovníkem péče o seniory o starých časech. Říká, že od dětství jeho rodina nakupovala potraviny v malém obchodě ve čtvrti. Znájí majitele od dětství. Před pěti lety majitel předal obchod svému synovi a nyní dodává objednané zboží na kole do domu zákazníků. "Obvykle" říká starý muž, "si vypijeme šálek kávy a stopku likéru a promluvíme v kuchyni."

Tento příklad ukazuje, že metody používané pro analýzu sociálního prostoru jsou také nástroje, které zlepšují praktickou službu pro seniory. Pro kvalitu života ve čtvrti je tato doručovací služba důležitá, protože pomáhá udržovat nezávislý život seniorů a také podporuje sociální kontakty mezi obyvateli.

Zásady

Koncepty a metody analýzy sociálního prostoru jsou založeny na konceptech řízení pečovatelských případů. Charakteristickým rysem tohoto přístupu je soustředit se na zdroje a kontext každodenního života (rodina, příbuzní, sousedství a sociální sítě) při poskytnutí pomoci a služeb.

Odborníci diskutují o některých relevantních zásadách sociální práce, které jsou také důležité pro analýzu sociálního prostoru:

- Podpora a propagace osvojení
- Posílení postavení
- Podpora a propagace vlastní iniciativy a svépomoci

- Orientace na zdroje
- Spolupráce a koordinace různých nabídek
- Participace

Pracovník péče o seniory provádí analýzu sociálního prostoru na základě těchto principů a zvolí metody, které jsou vhodné pro síťování se staršími osobami v komunitě. Praktické zkušenosti ukazují, že kvalitativní přístupy jsou vhodné k analýze sociálních prostorů a individuálního každodenního života. V následujících pasážích jsou popsány charakteristiky a některé vybrané kvalitativní metody.

Cvičení: *Jaká je klíčová myšlenka analýzy sociálního prostoru? Proč je tento přístup důležitý pro pracovníky seniorských služeb? Vysvětlete prosím své argumenty.*

3.2. Vybrané metody analýzy sociálního prostoru

Analýza sociálního prostoru funguje jako praktický výzkum a byl pro ni vyvinut komplexní soubor metod (Deinet 2009, Krisch 2008). Metody jsou založeny na kontextu kvalitativního výzkumu. Pracují se strukturovanými rozhovory a participativními pozorováními a zaměřují se na subjektivní dojmy obyvatel a jejich životní prostředí. Hlavním rysem těchto metod je oslovit obyvatele - starší osoby - přímo v jejich každodenním životě a zacházet s nimi jako s odborníky z jejich životního světa. Metody jsou nízkoprahové a používají motivační a povzbuzující prvky. Následující metody jsou vhodné v komunitní síti se staršími osobami a lze je realizovat bez velkého úsilí (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016):

- Strukturované procházky po městě
- Kvalitativní rozhovory s klíčovými osobami
- Metoda jehly
- „Peer group“ mřížky
- Subjektivní mapy
- Auto-fotografie
- Časové rozpočty
- Rozhovor o institucích
- Ekomapa/ mapa zdrojů

Podrobnější informace o metodách najdete v souboru Deineta a Krische (Deinet 2009, Krisch 2008).

V následující části jsou popsány metody "Metoda jehly", "Strukturovaná městská procházky" a "Ekomapa/ Mapa zdrojů", protože se dobře osvědčily při analýze sociálního prostoru se staršími osobami (osvědčené postupy).

3.2.1. Metoda jehly

"Metoda jehly" poskytuje vizualizaci míst ve čtvrti, která jsou podle obyvatel navštěvována (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016). Obyvatelé jsou požádáni, aby umístili jehly na mapě čtvrti nebo na část městské mapy. Používají se jehly s různými barvami, aby se vybrané body označily určitými kritérii jako "dobré", "špatné" apod. Metoda jehly je jako "pohled z ptáčích perspektiv" a ukazuje význam zvláštních míst, např. oblíbená místa pro seniory,

parky), nevyhovující místa (železniční stanice) nebo místa, která nejsou nikdy navštěvována (Internet Café). Výsledky jsou prezentovány na mapě, srovnávány, diskutovány a vyhodnocovány v různých skupinách. Tuto metodu nelze použít pro podrobné informace o kvalitě označených míst (např. zda je středisko seniorů snadno dostupné veřejnou dopravou). "Zajímavou schopností této metody je jasná vizualizace a přímá aktivizace lidí, kteří mohou být rychle zapojeni při procházení" (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016).

Metoda jehly. Odkaz: Deinet / Krisch 2009

Metoda jehly může být také použita v mobilní verzi, mapy pro jehly jsou upevněny na malých deskách z pěnového polystyrenu a jsou přepravovány. Topografické softwarové aplikace jako Google Maps nebo Google Earth nabízejí nové možnosti (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016). Obvykle je metoda jehly použita na začátku analýzy sociálního prostoru. Povzbuzuje obyvatele, aby hovořili o svých nejoblíbenějších místech, bývalých místech setkání, o svém každodenním životě ve čtvrti. Na základě výsledků může skupina jít na procházku ve čtvrti a pokračovat v analýze "strukturovanou městskou procházkou".

Cvičení: *S pomocí metody jehly vytvořte mapu vaší čtvrti. Důležité otázky jsou: Kde jsou vaše oblíbená místa pro setkání s přáteli? Na kterých místech preferujete pobývat? Na kterých místech nechcete zůstat? Proč? Která místa byste chtěli navštívit? Která místa vám připomínají minulé časy (dětství, mládí atd.)?*

3.2.2. Strukturované městské procházky

Strukturované městské procházky jsou jednou z nejznámějších metod analýzy sociálního prostoru. Existují dvě formy strukturovaných městských procházek:

1. První typ je pozorování výzkumníků či odborníků na sociální práci, kteří „se snaží dozvědět více o sociálním prostoru prostřednictvím souboru dojmů a postřehů, které jsou získané z přímé zkušenosti v terénu.“ (Spatschek / Vlk-Ostermann 2016). Zaměřují se na aspekty atmosféry a sociálních interakcí, chodí po stanovených trasách a používají poznámky a manuály, aby získali „vyšší hustotu pozorování“. Kontakt s obyvateli má vedlejší význam.
2. Druhý typ je zvláštní forma, při které se městská procházka provádí s obyvateli, aby sdíleli své dojmy o životě v konkrétních prostorech. Tato procházka může objevovat „skrytá místa a příběhy“ (Spatschek 2013).

Zkušenosti ukazují, že je užitečná kombinace obou typů. Strukturovaná městská procházka se často děje ve dvou fázích: Po procházce praktikujících odborníků následuje procházka s obyvateli. "Pro dosažení vícerozměrného a obsáhlého obrazu je důležité zkoumat prostor s různými skupinami a poučit se ze svých různých zkušeností." (Spatschek / Wolf-Ostermann 2016).

Pozorování a zobrazení jsou zdokumentována souběžně s fotografiemi a nahrávkami. Pracovník péče o seniory musí vzít v úvahu, že někdy starší lidé potřebují podporu pro dokumentaci; Jeden z týmů by mohl tuto úlohu převzít. Obrázek níže ukazuje, jak jsou subjektivní dojmy uživatele invalidního vozíku doloženy.

Strukturovaná procházka. Odkaz: Wittekopf / Noack 2015

„Asfaltová silnice je nerovná“

„Tunelem projíždějí auta“

Cvičení: Představte si, že pracujete v mobilní ošetrovatelské službě ve čtvrti, kde žije mnoho starších lidí se sníženou pohyblivostí. Co vezmete v úvahu, pokud provádíte "strukturovanou městskou procházku" s obyvateli?

3.2.3. Eko-mapa/ Mapa zdrojů

Metoda Eko-mapa/ Mapa vztahových zdrojů je dobře známa v německém přístupu k analýze sociálního prostoru. Hlavní oblastí aplikace je sociální práce s mládeží (Früchtel 2014). Existují také zkušenosti v souvislosti s komunitní prací se staršími osobami, zejména v sociální práci se staršími pacienty trpícími demencí (ILAC 2009). Metoda byla zavedena v sedmdesátých letech jako hodnocení pro rodiny v systému sociálního zabezpečení dětí (Harold / Mercier / Colarossi 1997). Ekologická mapa simuluje model ekologického systému a zdůrazňuje souvislosti mezi rodinou a jejím prostředím. Metoda se zaměřuje na sociální vztah osoby a identifikaci zdrojů v této individuální síti. Ekologické mapování používá mapu s 8 poli ("8 FelderKarte"), jednotlivé části představují součást každodenního života (Früchtel 2014):

1. Rodina
2. Příbuzní
3. Spolužáci/Kolegové
4. Sousedé
5. Přátelé
6. Asociace/Kluby/Iniciativy
7. Profesní kontakty
8. Ostatní

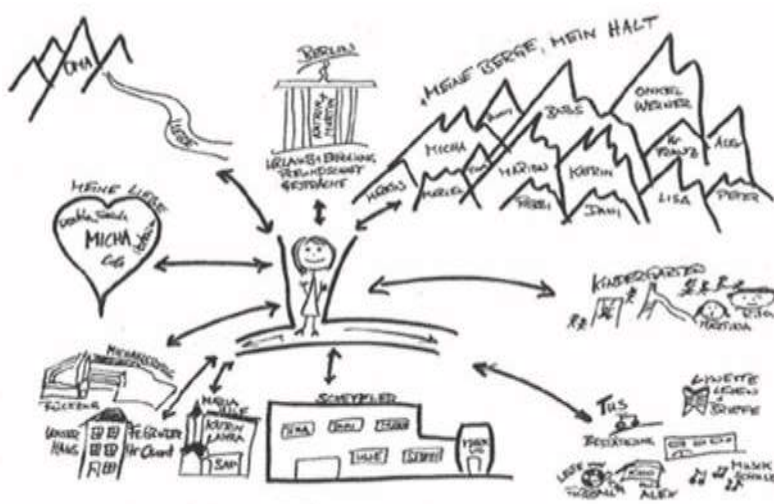
ECO-map. Odkaz: Budde / Früchtel (2009)

Každá osoba, která je označena v různých sektorech, je identifikována jako zdroj, který může být užitečný. Prvním krokem ekologického mapování je položit určité otázky k nalezení jednotlivých zdrojů (Früchtel 2014). Relevantní otázky jsou (např.):

- Existuje někdo, koho se můžete zeptat, pokud potřebujete poradit? Kdo?
- Je někdo, koho můžete kdykoli navštívit? Kdo?
- Kdo byli vaši přátelé ve škole?
- Máte stále kontakt se svými přáteli ze školy?

Druhým krokem je navrhnout mapu zdrojů na základě těchto informací. Každý člověk, který je na mapě umístěn, má roli zdroje. Každá zkušenost či znalost osob na mapě, každá zvláštní dovednost, každý koníček je vzat v úvahu tak, aby byl užitečný v individuální síti: strýc, který ví, jak opravit auto, babička, která ví, jak používat šicí stroj, soused který ví, jak používat sociální média - to jsou cenné zdroje pro každodenní život nebo řešení problémů v budoucnu (např. v případě nemoci).

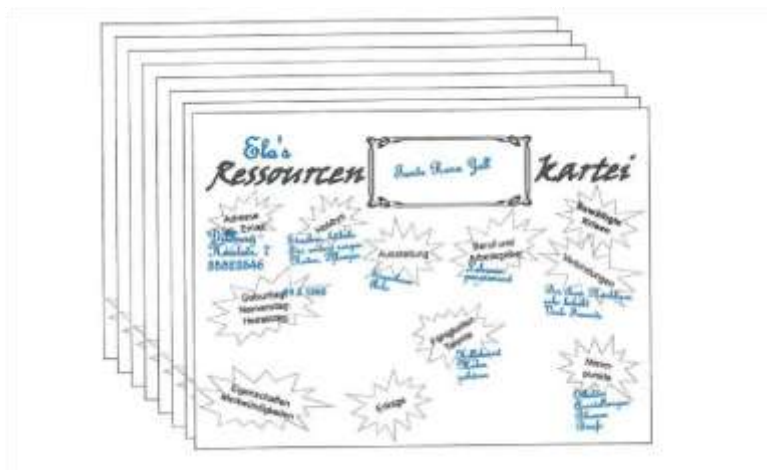
Mapy zdrojů jsou navrženy v různých stylech, protože neexistují pravidla dokumentace. Níže uvedený obrázek ukazuje mapu zdrojů mladistvého.

Odkaz: Budde / Früchtel 2009

V dalším kroku by mohly být všechny prostředky shromážděny v krabici s indexovou kartou pro každou osobu.

Odkaz: Früchtel 2014

Hledání zdrojů starších osob

Pokud bereme v úvahu, že se sociální sítě v průběhu životního cyklu obvykle zmenšují, je zřejmé, že starší lidé musí (znovu) aktivovat předchozí a dostupné zdroje a také hledat nové zdroje. Ekologické mapování používá speciální otázky k tomu, aby stimulovalo seniory k tomu, aby si uvědomili a zjistili zdroje (Früchtel 2014):

- Místo, kde žili, bydliště (prostředky mobility)
- Profese, zaměstnání, vzdělání (zdroje znalostí, dovedností, kompetencí, kontaktů a konexí)
- Koníčky
- Vztahy k důležitým osobám nebo na odpovědných úřadech (zdroje kontaktů a konexí)
- Osobní krize, které jsou zvládnuty (životní zkušenosti, osobní schopnosti, odolnost)
- Úspěchy v soukromém životě, profesionální úspěch (zdroje postoje)
- Speciální vybavení (auto, bydlení, zahrada, zařízení, nářadí).
- Zvláštní dovednosti a postoje

Pokud pracovníci péče o seniory používají tuto metodu, musí zajistit, aby dialog měl otevřený a uctivý charakter a motivuje seniory k tomu, aby mluvili. Všechna jejich sdělení mají zpravidla objektivní povahu. Metoda je stimulující k tomu, aby uskutečnili "cestu objevu", jakousi osobní "průzkumnou expedici". Praktické zkušenosti ukazují, že starší lidé jsou skutečně hrdí na svou "mapu pokladu", vezmou ji domů a někdy o ní mluví s ostatními.

Cvičení: Do 2 měsíců budete mít svou zkoušku. Uvedte mapu svých zdrojů týkající se této zkoušky.

Závěr

Popsané metody sociálně-prostorové analýzy jsou podstatnou a nedílnou součástí síťování v komunitním prostředí se seniory. Otevírají možnosti účasti a povzbuzují starší lidi v jejich každodenním životě. Starší lidé se aktivně podílejí jako "odborníci" a přispívají svými zkušenostmi, perspektivami a nápady, jak rozvíjet a měnit své rezidenční prostředí. Metody také podporují komunikaci, kontakt a vytváření sítí všech obyvatel v komunitním prostředí obecně. Pracovníci péče o seniory využívají výsledky své analýzy sociálního prostoru jako základ pro plnění svých základních úkolů typu "Radar", "Pilot" a "Joker" v komunitních sítích.

Literatura

Budde, W./Früchtel, F. (2009): Eco-Maps und Genogramme als Netzwerkperspektive.

<http://www.sozialraum.de/eco-maps-und-genogramme-als-netzwerkperspektive.php>

14.07.2016

Deinet, U. (2009) (ed.): Methodenbuch Sozialraum. Wiesbaden.

Deinet, U./Krisch, R. (2009): Nadelmethode. <http://www.sozialraum.de/nadelmethode.php>

14.07.2016

Dörner, K. (2012): Leben und sterben, wo ich hingehöre: Dritter Sozialraum und neues Hilfesystem. Neumünster

Früchtel, F. (2014): „Raum ist Beziehung“. Sozialraumorientierung und unterstützte Beschäftigung.

Themenheft 3 der Bundesarbeitsgemeinschaft für Unterstützte Beschäftigung e.V.

<http://docplayer.org/8468811-Themenheft-3-raum-ist-beziehung-fachkompetenz-unterstuetztebeschaeftigung-sozialraumorientierung-und-unterstuetzte-beschaeftigung.html>

14.07.2016

Harold, R./Mercier, L./Colarossi, L. (1997): Eco Maps: A tool to Bridge the Practice-Research Gap (Eko-mapy: nástroj k překlenutí rozdílu mezi praxí a výzkumem).

<http://www.scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2449> 08.09.2016

ILAC Interactive Learning and caring in community (Interaktivní péče a učení v komunitě)

ILAC (2009): ...”I prefer to go to the bakery on my own...Curriculum for community based care for people with dementia. Leonardo da Vinci Project 2007-2009. Bremen

Krisch, R. (2009): Sozialräumliche Methodik der Jugendarbeit: Aktivierende Zugänge und praxisleitende Verfahren. Weinheim

Spatschek, C. (2013): How to carry out socio-spatial Analyses – research design and methods (Jak provést analýzu sociálního prostoru – výzkum, návrh a metody). ERIS Web

Journal 2/2013. <http://periodika.osu.cz/eris/dok/2013-02/4-spatscheck-carry-out-socio-spatialanalyses.pdf>, 05.09.2016

Spatscheck, C./Wolf-Ostermann, K. (2016): The Socio-Spatial Paradigm in Social Work (Paradigma sociálního prostoru v sociální práci). <http://www.sozialraum.de/the-socio-spatial-paradigm-in-social-work.php>, 17.08.2016

Spatscheck, C. (2009): Methoden der Sozialraum- und Lebensweltanalyse im Kontext der Theorie- und Methodendiskussion der Sozialen Arbeit, <http://www.sozialraum.de/spatscheck-theorie-undmethodendiskussion.php> 05.07.2016

Van Rießen, A./ Bleck, C. (2013): Zugänge zu ‚Möglichkeitsräumen für Partizipation‘ im Quartier? <http://www.sozialraum.de/zugaenge-zu-moeglichkeitsraeumen-fuer-partizipation-im-quartier.php>, 06.07.2016

Witekopf, G./Noack, M. (2015): Form follows Function: Stadtteilerkundung im Rollstuhl und Stadtteilbegehung Indoor als Varianten der Stadtteilbegehung. <http://www.sozialraum.de/form-followsfunction.php> 05.07.2016